

¹⁵ Стан фінансування регіональних цільових та комплексних програм Одеської області у 2013 році з обласного бюджету (станом на) : Офіційний сайт Одеської обласної ради : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1069%3A---2012-&catid=101&Itemid=264&lang=uk

¹⁶ Про ратифікацію Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин : Закон України від 9 грудня 1997 р. № 703/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 14. – Ст. 56.

¹⁷ Стан фінансування регіональних цільових та комплексних програм Одеської області у 2013 році з обласного бюджету (станом на 19.09.2013) : Офіційний сайт Одеської обласної ради : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oblrada.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1069%3A---2012-&catid=101&Itemid=264&lang=uk

Резюме

Васильченко О. П. Сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин.

У статті уточнено правову категорію «забезпечення рівності прав і свобод національних меншин»; досліджено основні напрями забезпечення рівності прав і свобод національних меншин; охарактеризовано сутність принципу забезпечення рівності прав і свобод національних меншин.

Ключові слова: принципи права, рівність, національні меншини, права і свободи, забезпечення.

Резюме

Васильченко О. П. Сущность принципа обеспечения равенства прав и свобод национальных меньшинств.

В статье уточнена правовая категория «обеспечение равенства прав и свобод национальных меньшинств»; исследованы основные направления обеспечения равенства прав и свобод национальных меньшинств; охарактеризована сущность принципа обеспечения равенства прав и свобод национальных меньшинств.

Ключевые слова: принципы права, равенство, национальные меньшинства, права и свободы, обеспечение.

Summary

Vasylchenko O. The essence of the principle of equality of rights and freedoms of national minorities.

The paper established the legal category of “equality of rights and freedoms of national minorities”, investigated the main directions of equality of rights and freedoms of national minorities characterizes the essence of the principle of equality of rights and freedoms of national minorities.

Key words: principles of law, equality, minorities, the rights and freedoms, security.

УДК 342. 7

В. Д. ШАПОВАЛ

Валерій Дмитрович Шаповал, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА ГРОМАДЯН НА ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УКРАЇНІ

Серед інших проблем, які вирішує народ України, однією з найгостріших є проблема здійснення прав людини та громадянина. На думку вчених-конституціоналістів, які займаються правами, свободами та обов'язками людини і громадянина в Україні, для того, щоб у повному обсязі реалізувати права та свободи, а також обов'язки, необхідно їх знати¹.

Загально визнаним є те, що право і свобода – це гарантовані чинним законодавством вид і міра можливої поведінки людини та громадянина у суспільстві й державі.

Більшість авторів отожднюють право і свободу, розглядаючи їх як рівнозначні явища².

Таким чином, на наш погляд, під правом слід розуміти здатність людини управляти певним процесом регламентації здійснення свого права, а під свободою – таку поведінку людини, на яку будь-хто, в тому числі й держава, не повинен впливати. Отже, цілком слушною є позиція А. М. Колодія та А. Ю. Олійника, які вказують, що свобода означає автономність людини від держави³.

Р. Даль уважав, що бути автономним означає не бути під контролем іншого, бути незалежним⁴.

Питання щодо досліджуваного нами права громадян на правову допомогу, його соціальне призначення в суспільстві, на нашу думку, – одна з найважливіших проблем соціального та культурного розвитку українського суспільства, оскільки сьогодні фактично ведеться неприхована військова агресія сусідньої держави проти України, населення масово покидає тимчасово окуповані території, і, як наслідок, ця ситуація унеможливує функціонування їхнього нормального повсякденного життя.

Нині питання щодо дослідження права громадян України на правову допомогу є досить актуальним. Пояснюється це тим, що вітчизняні законотворці досить активно й успішно використовують наукові розробки.

Стан усвідомлення на державному рівні проблем забезпечення й захисту прав і свобод людини та громадянина є досить вивченим і закріпленим у законодавчій базі⁵.

У забезпеченні реалізації, захисту та охорони прав і свобод людини та громадянина в Україні як демократичній, правовій державі відведено праву особи на правову допомогу, закріпленому у ст. 59 Конституції України. Це право є одним із невід'ємних прав людини.

Гарантія права на правову допомогу є не тільки конституційно-правовим обов'язком держави, а й дотриманням узятих Україною міжнародно-правових зобов'язань відповідно до положень Загальної декларації прав людини 1948 р.⁶, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 р.⁷, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року⁸.

Після проголошення 24 серпня 1991 р. незалежності України стала на шлях розвитку та становлення дійсно суверенної й незалежної країни, неухильно орієнтуючись на визнанні світовою спільнотою демократичні та гуманістичні за своїм змістом і спрямованістю міжнародні стандарти.

У період становлення та розбудови власної державності відбуваються значні зміни економічних, політичних і соціальних орієнтирів суспільства, здійснюється формування власних політичних інститутів, національного законодавства тощо.

З прийняттям на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Конституції⁹ Україна вступила у принципово новий етап розбудови дійсно суверенної, незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Тому на сьогодні основним завданням суспільства і держави є впровадження прийнятих конституційних положень у життя. Конституція залишатиметься Основним Законом тільки тоді, коли чинне законодавство якнайповніше буде приведено у відповідність до її норм. Тоді можна з упевненістю сказати, що наша держава розвивається як демократична, соціальна, правова держава.

Але виникає запитання: чи діють існуючі закони? Якщо вони не діють, то яка тому причина? Проте, як видно із реалій життя, не всі закони діють, вони об'єктивно не забезпечують у повному обсязі і прав людини, зокрема права на правову допомогу.

Правова допомога на сьогоднішній день є однією із найбільш помітних ознак реформування життя нашого суспільства. Наступне розширення правової допомоги – необхідна умова прояву демократичності цивілізованого суспільства.

Отже, правова допомога виступає однією із ознак демократичної держави, є основою демократії, її підґрунтям.

У юридичній літературі питанням правової допомоги приділялось чимало уваги в працях видатних вчених правознавців, таких як: Г. Гроцій, Дж. Локк, Б. Спіноза, Т. Гобс, Вольтер, Ш. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо та ін., але, незважаючи на це, суперечливими залишаються поняття та види правової допомоги у кримінальному, цивільному, господарському і адміністративному судочинстві¹⁰.

Демократичні принципи формування державної влади, практична реалізація принципу поділу влади, судово-правова реформа, суть якої зводиться до встановлення незалежного правосуддя, дають змогу вести мову про тенденції, що спрямовують до правової держави.

В умовах демократичних і ринкових перетворень важливе місце займає захист прав і свобод людини та громадянина як з боку держави, так і самим громадянським суспільством. У цьому контексті особливої значимості набуває право на одержання кваліфікованої правової допомоги для забезпечення цього конституційного права громадян України.

Забезпечення конституційного права громадян на отримання правової допомоги покладено на осіб публічного та приватного права. Зокрема, це стосується таких суб'єктів, як: суд, прокуратура і адвокатура України, а також інших органів державної виконавчої влади і органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб.

Відповідно до ст. 59 Конституції України кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення та надання правової допомоги при вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура.

У ході аналізу стану наукової розробки теми виявилось, що деякі принципові питання теоретичного та практичного характеру недостатньо досліджені у вітчизняній науці. Зокрема, в юридичній літературі системне та комплексне дослідження організації конституційного права громадян на правову допомогу поки що відсутнє.

Увесь комплекс названих причин і умов спонукає до необхідності проведення наукового аналізу конституційного права громадян на отримання правової допомоги та проблем її організації й забезпечення в Україні. Теоретичні положення і висновки щодо такого аналізу сприятимуть подальшому накопиченню знань про сутність і зміст права на одержання правової допомоги, її юридичній природі, ступеню реалізації в українському законодавстві й у діяльності публічних і приватних інституцій та громадських організацій.

У зв'язку з цим особливої актуальності на даному етапі розвитку нашого суспільства набуває дослідження поняття, ознак, підстав і форм надання правової допомоги.

Але в різних нормативних актах існують колізії, суперечності між окремими положеннями, що стосуються забезпечення прав людини. Тому виникає проблема, яку потрібно вирішити для надання належної правової допомоги громадянам, які її потребують, спираючись на відповідні нормативно-правові акти та норми чинного законодавства.

Правова допомога за Законом України «Про безоплатну правову допомогу» – це надання правових послуг, спрямованих на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення¹¹.

З прийняттям Верховною Радою України Закону України «Про безоплатну правову допомогу», який набрав чинності 9 липня 2011 р.¹², у нашій державі нарешті започатковано створення дієвого механізму реалізації конституційного права кожного на правову допомогу, що забезпечить належне виконання Україною її міжнародних зобов'язань у сфері прав людини та запровадить європейські стандарти з надання правової допомоги та доступу до правосуддя.

Новоприйнятий Закон розкриває зміст права на правову допомогу, порядок його реалізації, визначає поняття безоплатної правової допомоги, підстави та порядок її надання.

Відповідно до положень ст. 1 Закону безоплатна правова допомога – це допомога, що гарантується державою і повністю або частково надається за рахунок коштів державного бюджету місцевих бюджетів та інших джерел.

Під правовими послугами Закон розуміє надання правової інформації, консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг, процесуальних та інших документів правового характеру; здійснення представництва інтересів особи в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; забезпечення захисту особи від обвинувачення; надання особі допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації (ст. 1).

Суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є: центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом; адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу на тимчасовій основі на підставі договору (ст. 15).

Відповідно до положень Закону, безоплатна вторинна правова допомога надаватиметься центрами з надання безоплатної вторинної правової допомоги та залученими ними адвокатами.

Після ухвалення закону про безоплатну правову допомогу в країні розпочалося поетапне формування системи надання первинної та вторинної безоплатної юридичної допомоги громадянам України.

Зокрема, 1 червня 2012 р. Міністерство юстиції провело конкурс з відбору адвокатів, які, відповідно до Закону України «Про безоплатну правову допомогу», залучаються державою до надання безоплатної вторинної правової допомоги громадянам України з 1 січня 2013 року¹³.

До 1 січня 2013 р. Міністерство юстиції утворило при управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Такі центри надають допомогу у складанні процесуальних документів, здійсненні представництва інтересів осіб у судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, захисті від обвинувачення.

З 1 січня 2013 р. такі центри забезпечують надання безоплатної правової допомоги особам, до яких застосовано адміністративне затримання та арешт; підозрюваним у вчиненні злочину особам, які затримані органами дізнання та слідства; особам, до яких як запобіжний захід обрано взяття під варту; особам, у справах яких відповідно до положень Кримінально-процесуального кодексу України участь захисника є обов'язковою. Надання безоплатної вторинної правової допомоги іншим категоріям осіб, які згідно із Законом мають право на таку допомогу, забезпечуватиметься поетапно, починаючи з 1 січня 2014 року.

Конституційними нормами визначено:

1) Україна є соціальна держава (ст. 1);

2) права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3)¹⁴. Україна як соціальна держава визнає людину найвищою соціальною цінністю, розподіляє суспільне багатство згідно з принципом соціальної справедливості й піклується про зміцнення громадянської злагоди в суспільстві.

Основними завданнями соціальної держави є створення умов для реалізації соціальних, культурних і економічних прав людини, сприяння самостійності та відповідальності кожної особи за свої дії, надання соціальної допомоги тим громадянам, які з незалежних від них обставин не можуть забезпечити достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї¹⁵. Соціальна спрямованість діяльності держави визначає її обов'язок створення ефективного механізму реалізації конституційних прав усіма громадянами, особливо соціально вразливим групам суспільства.

Україна є правова держава (ст. 1 Конституції України). Цей конституційний припис конкретизується у таких положеннях: 1) в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується (ст. 8); 2) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ст. 9); 3) правовий порядок в Україні ґрунтується

ся на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст. 19); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними (ст. 21); громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (ст. 24); права та свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб (ст. 55) та ін.

Таким чином, реалізація значного кола особистих прав і свобод здійснюється за допомогою засобів, що мають нормативно-правове регулювання.

Вважаємо, що особливо це стосується реалізації конституційного права на судовий захист. Проте значне коло нормативних джерел, ускладненість юридичних понять і процедур спонукає особу звертатися за допомогою в роз'ясненні окремих термінів, положень, правових ситуацій до осіб, які здатні відповісти на зазначені питання.

Це можуть бути як правознавці, так і інші особи, які перебували у подібних життєвих ситуаціях і мають певний досвід. Кожний для себе особисто визначає, до кого звернутися. Якість наданої допомоги також буде різною. Але для виконання завдання держави щодо створення умов для реалізації соціальних, культурних і економічних прав людини, реалізації принципу верховенства права, саме держава заінтересована у підвищенні якості надання правових роз'яснень.

¹ Колодій А. М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підруч. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К. : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с. – С. 3.

² Права человека : учеб. для вузов / отв. ред. – член-корр. РАН, доктор юридических наук Е. А. Лукашова. – М., 1999. – С. 84.

³ Колодій А. М. Вказана праця. – С. 3.

⁴ Dahl R. Dilemmas of Pluralist Democracy. – London : Yale University Press, 1982. – P. 16.

⁵ Пустовіт Ж. М. Актуальні проблеми прав і свобод людини і громадянина в Україні : навч. посіб. / Ж. М. Пустовіт. – К. : КНТ, 2009. – 232 с.

⁶ Загальна декларація прав людини: прийнято резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи [упоряд. Ю. К. Качуренко. – [2-е вид.] – К. : Юрінформ, 1992. – С. 18–24.

⁷ Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права : прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини : зб. документів / укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – С. 30–41.

⁸ Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р. // Права людини : зб. док. [укл. В. С. Семенов, О. Н. Ярмиш та ін.] – Х. : Ун-т внутр. справ, 1997. – С. 4–25.

⁹ Конституція України. – Х. : ПП «ІГВІН», 2012. – 64 с.

¹⁰ Колодій А. М. Вказана праця. – С. 4.

¹¹ Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-IV // Офіційний вісник України. – 2011. – № 51. – С. 13. – Ст. 2009.

¹² Основні положення Закону України «Про безоплатну правову допомогу» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obljust.rv.ua/index.phpm=content&d=view&cid=878> – Назва з екрану.

¹³ Основні положення Закону України «Про безоплатну правову допомогу» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obljust.rv.ua/index.phpm=content&d=view&cid=878> – Назва з екрану.

¹⁴ Конституція України [Текст] // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72/1. – Спец. випуск. – Ст. 2598.

¹⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням правління Пенсійного фонду України щодо офіційного тлумачення положень статті 1, частин першої, другої, третьої статті 95, частини другої статті 96, пунктів 2, 3, 6 статті 116, частини другої статті 124, частини першої статті 129 Конституції України, пункту 5 частини першої статті 4 Бюджетного кодексу України, пункту 2 частини першої статті 9 Кодексу адміністративного судочинства України в системному зв'язку з окремими положеннями Конституції України від 25 січня 2012 року № 3-рп/2012 [Текст] // Офіційний вісник України. – 2012. – № 11. – Ст. 422.

Резюме

Шановал В. Д. Загальна характеристика права громадян на правову допомогу в Україні.

У статті проаналізовано питання щодо дослідження права громадян України на правову допомогу. Пояснюється це тим, що вітчизняні законотворці досить активно й успішно використовують наукові розробки. Стан усвідомлення на державному рівні проблем забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина є не досить вивченим та закріпленим у законодавчій базі.

Ключові слова: права, свободи, обов'язки людини і громадянина, право на правову допомогу.

Резюме

Шановал В. Д. Общая характеристика права граждан на правовую помощь в Украине.

В статье анализируется вопрос по исследованию права граждан Украины на правовую помощь. Объясняется это тем, что отечественные законодатели достаточно активно и успешно используют научные разработки. Состояние осознания на государственном уровне проблем обеспечения и защиты прав и свобод человека и гражданина не достаточно изучено и закреплено в законодательной базе.

Ключевые слова: права, свободы, обязанности человека и гражданина, право на правовую помощь.

Summary

Shapoval V. General Characteristics of Citizens' Rights to Legal Assistance in Ukraine.

This article deals with the study of the problem of research of citizen's right to legal assistance in Ukraine. The reason is that national legislators actively and successfully apply scientific developments. The status of awareness of issues of human rights and freedoms protection of a man and citizen at the national level has not been studied yet and has not been embodied in the legal framework.

Key words: law, freedom, rights and duties of citizen, the right to legal assistance.

УДК 342.71(477)

В. П. БОСИЙ

Вадим Петрович Босий, суддя Господарського суду Києва

ОСОБЛИВОСТІ НАБУТТЯ БІЖЕНЦЯМИ ГРОМАДЯНСТВА УКРАЇНИ

За роки незалежності України на її територію внаслідок інтенсивних міграційних потоків прибула значна кількість різних категорій мігрантів, які не мали українського громадянства. Вагому частку серед них становили біженці. За період 1996–2012 рр. наша держава надала статус біженця 6 147 особам¹.

Згідно з частиною першою ст. 30 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» від 8 липня 2011 р. Україна має співпрацювати з іншими державами, Управлінням Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, іншими міжнародними організаціями з метою повернення біженців у країни їх громадянської належності (підданства) або попереднього постійного проживання. Водночас у багатьох випадках таке повернення є неможливим у зв'язку із політичною ситуацією в таких країнах, що актуалізує надання біженцям громадянства України як умови їхньої інтеграції в українське суспільство.

Варто зауважити, що в Концепції державної міграційної політики, схваленої Указом Президента України від 30 травня 2011 р. № 622, передбачено здійснення заходів, пов'язаних з інтеграцією в українське суспільство іноземців та осіб без громадянства, яким надано статус біженців в Україні.

Розв'язання завдання законодавчого забезпечення набуття біженцями українського громадянства потребує належного наукового забезпечення. Водночас це питання у вітчизняній конституційно-правовій літературі досліджено недостатньо. Деякі його аспекти, зокрема значення натуралізації біженців, проблему попередження і скорочення їхнього безгромадянства, зміст міжнародно-правових актів з цього питання розглядали М. І. Суржинський, С. Б. Чехович, О. П. Огурцов. Разом із тим специфіці умов набуття українського громадянства біженцями приділено недостатньо уваги.

Основною метою цієї статті є здійснення аналізу національного законодавства, що регулює особливості набуття громадянства України біженцями, та обґрунтування пропозицій щодо його вдосконалення.

Варто зауважити, що тривалий час національне законодавство, встановлюючи умови набуття українського громадянства, не враховувало особливості правового становища біженців. Зокрема, Закон України «Про громадянство України» від 8 жовтня 1991 р. взагалі не згадував цю категорію населення України.

Водночас Положення про порядок розгляду питань, зв'язаних з громадянством України, затверджене Указом Президента України від 31 березня 1992 р., передбачало можливість набуття громадянства України для особливої категорії осіб – політичних емігрантів.

Згідно з Положенням про політичних емігрантів в СРСР, затвердженого Указом Президії Верховної Ради СРСР 25 травня 1984 р. № 244-П, політемігрантами визнавалися іноземці та особи без громадянства, які змушені залишити країни проживання, внаслідок переслідування їх з боку реакційних влад за захист інтересів трудящих і справи миру, за участь у революційному та національно-визвольному русі, за прогресивну суспільно-політичну, наукову чи іншу творчу діяльність. Відповідно до вказаного Положення прийняття політичних емігрантів до радянського громадянства здійснювалося Президією Верховної Ради СРСР або Президією Верховної Ради союзної республіки, на території якої вони мали постійне місце проживання. Клопоталося щодо прийняття до громадянства СРСР політемігрантів Товариство Червоного Хреста.

Хоча Положення про політичних емігрантів в СРСР втратило чинність на території України після проголошення її незалежності, Положення про порядок розгляду питань, зв'язаних з громадянством України, від 31 березня 1992 р. передбачало, що заяви про прийняття до громадянства політичних емігрантів оформляються організаціями Товариства Червоного Хреста України. Разом із тим жодного особливого порядку набуття громадянства України політичними емігрантами це Положення не встановлювало, отже, вони могли набуття українське громадянство лише на загальних умовах.

На біженців також поширювалися загальні умови набуття громадянства України, виконати деякі з них вони не мали можливості.